

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARIÆ

2020

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARICÆ

2020

Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest 2022

Főszerkesztő

SZENTHE GERGELY

Szerkesztők

BÁRÁNY ANNAMÁRIA, TARBAY JÁNOS GÁBOR

A szerkesztőbizottság tagjai

T. BIRÓ KATALIN, LÁNG ORSOLYA, MORDOVIN MAXIM, GÁLL ERWIN

Szerkesztőség

Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tár
H-1088, Budapest, Múzeum krt. 14–16.

A folyóirat cikkei elérhetők: <http://ojs.elte.hu/comarchung>
Kéziratbeküldés és szerzői útmutató: <http://ojs.elte.hu/comarchung/about/submissions>

A kiadvány megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

© A szerzők és a Magyar Nemzeti Múzeum
Minden jog fenntartva. Jelen kötetet, illetve annak részeit tilos reprodukálni,
adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel közölni
a Magyar Nemzeti Múzeum engedélye nélkül.

ISSN 0231-133X (Print)
ISSN 2786-295X (Online)

Felelős kiadó

L. Simon László főigazgató

Készült 450 példányban a Pauker Holding Kft. nyomdájában.

TARTALOM – INDEX

Katalin T. BIRÓ	Pál Patay (8 December 1914 – 4 October 2020)	5
János Gábor TARBAY	The Essence of Power – A Middle Bronze Age gold armlet from Tápióbicske (Central Hungary)	19
	A hatalom esszenciája: Középső bronzkori arany karpánt Tápióbicskéről (Közép-Magyarország)	55
János Gábor TARBAY – Balázs LUKÁCS	Observations on the production technology of the Tápióbicske and Abrud gold armlets	57
	Készítéstechnológiai megfigyelések a tápióbicskei és abrudbányai aranykarpánton	70
János Gábor TARBAY – Boglárka MARÓTI	Handheld XRF analysis of gold armlets with crescent-shaped terminals from the Prehistoric Collection of the Hungarian National Museum	71
	A Magyar Nemzeti Múzeum Őskori Gyűjteményében található holdsarlós végű arany karpántok kézi XRF elemzése	79
Gábor VÁCZI	The cultural position of a Late Bronze Age community in the interaction network of the early Urnfield period	81
	Egy késő bronzkori közösség kulturális helyzete a korai urnamezős időszak interakciós hálózatában	100
Nikoletta VARGA	Terracotta figurines from Albertfalva and Lágymányos	103
	Terrakotta plasztikák Albertfalva és Lágymányos területéről	131
SZABADVÁRY Tamás	Septimius Severus „rég-új” medalionja Dunaújvárosból (<i>Intercisa</i>)	135
	An ‘old-new’ medallion of Septimius Severus from Dunaújváros (<i>Intercisa</i>)	144
Zsófia BÁSTI	Textile remains of the Avar cemetery at Tiszafüred-Majoros	145
	A tiszafüred-majorosi avar temető textilmaradványai	176
Balázs POLGÁR	The conflict archaeology of the 19 th –20 th century in Hungary	197
	A 19–20. század konfliktusrégészete Magyarországon	214

RECENSIONES

BÁRÁNY Annamária

Gál Erika: *Animals at the Dawn of Metallurgy in South-Western Hungary. Relationships between People and Animals in Southern Transdanubia during the Late Copper to Middle Bronze Ages* 217

GÁLL Erwin

Ioan Stanciu, Malvinka Urák, Adrian Ursuțiu: *O nouă așezare medievală timpurie din partea sud-vestică a României – Giarmata-”Baraj”, jud. Timiș. Alături de o examinare a locuirii medievale timpurii din Banatul românesc (secolele VII–IX/X)* 218

RECENSIONES

Gál Erika: *Animals at the dawn of metallurgy in South-Western Hungary. Relationships between people and animals in Southern Transdanubia during the Late Copper to Middle Bronze Ages*. MTA BTK Régészeti Intézet, Archaeolingua, Budapest 2017. 288 p, 86 ábra, 41 táblázat.

Gál Erika *Animals at the Dawn of Metallurgy in South-Western Hungary* című munkája hazánk egyik kevésbé kutatott régiójának, a Dunántúl déli részének késő rézkori, kora és középső bronzkori településeinek állatcsontleleteit mutatja be. Ennek megfelelően a könyv is hármas tagolású, a 11–61. oldalon négy késő rézkori telep, a 63–139. oldalon hét kora bronzkori telep, majd a 141–156. oldalon két középső bronzkori telep állatcsontleleteit ismerteti a szerző. A részletes elemzéseket a csontokról felvett nagy mennyiségű méretadat egészíti ki a 171–288. oldal közötti appendixben, mely a radiokarbon kor-meghatározások eredményeit is bemutatja.

A leletanyagok ismertetése tartalmazza az adott korszakhoz és kultúrához tartozó lelőhelyről származó állatfajok faunalistáját, a leletek mennyiségi eloszlását, az állatfajok zoológiai jellemzésén belül az állatok korát, méreteit, típusát, a csontokon látható kóros elváltozásokat. Külön egységekben foglalkozik a csontokat ért tafonómiai hatásokkal (darabolás, vágás- és rágásnyomok, talajhatások) és a kemény állati nyersanyagból készült eszközökkel, melyekről részletes táblázatot is közöl. A szövegközi táblázatokban különböző szempontok szerint folyamatosan összeveti a tárgyalt lelőhelyek állatcsontanyagait, lehetővé téve a késő rézkortól a középső bronzkorig tartó változások nyomon követését. A színes fotók mellett grafikonokkal szemlélteti az adott jellemzők állatfajonkénti különbségeit.

A könyvben tárgyalt, máig közöletlen lelőhelyek:

1. Kaposújlak-Várdomb (késő rézkor: 11546 db csont, kora bronzkor: 6016 db csont). Feltárók: Gallina Zsolt és Somogyi Krisztina, 2002.
2. Szűr-Cserhát (késő rézkor: 1564 db csont, kora bronzkor: 346 db csont). Feltáró: Nagy Borbála, 2007.
3. Ordacsehi-Bugaszeg (késő rézkor: 270 db csont, kora bronzkor: 302 és 1208 db csont, középső bronzkor: 282 db csont). Feltárók: Gallina Zsolt, Honti Szilvia, Kiss Viktória, Németh Péter Ger-gely és Somogyi Krisztina, 2000–2002.

4. Paks-Gyapa (késő rézkor: 559 db csont, kora bronzkor: 7300 db csont). Feltáró: Váczi Gábor, 2008.
5. Dombóvár-Tesco (kora bronzkor: 1531 db csont). Feltáró: Szabó Géza, 2007.
6. Kaposvár-61-es út, 1. lelőhely (kora bronzkor: 89 db csont, középső bronzkor: 718 db csont). Feltáró: Somogyi Krisztina, Aradi Csilla és Füle Pirokska, 1999.

A szerző mindhárom korszak (késő rézkor, kora bronzkor és középső bronzkor) leletanyag-ismertetését összefoglalóval zárja, amelyben nem csak a tárgyalt lelőhelyek és tágabban a dél-dunántúli régió, hanem az azzal szomszédos területeken keresztül végső soron az egész hazai leletanyag összehasonlítását elvégzi. Ezáltal nemcsak részletes anyagközlést, hanem egy átfogó kitekintést kapunk, régi és új lelőhelyek anyagára alapozva, az adott korszak és ahhoz tartozó különböző kultúrák állattartásáról. Mindezt a lelőhelyek leletanyag-mennyiségének józan figyelembevételével teszi. A téma hangsúlyos kérdései: a házi- és a vad állatfajok aránya, a vadászat jelentősége, a háziállatok fajösszetétele, a háziállatfajok aránya. Ez utóbbi kérdésben különös figyelmet kap a sertés gyakoriságának változása – melynek kapcsán az adott korszak klimatikus viszonyai is tárgyalásra kerülnek –, valamint a ló megjelenése a maradványok között. A ló háziasítása nagyon sok izgalmas kérdést vet fel, a szerző ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására jövőbeli vizsgálati lehetőségeket is közöl. Érdekes vizsgálati szempontot jelent a szarvasmarhacsontokon megfigyelhető „funkcióváltozás”, mely a ló megjelenésével párhuzamosan mutatkozik meg csontjainkon, mivel a ló feladatait annak háziasításáig részben a szarvasmarhák láthatták el.

A vadászott állatok maradványai a vadászat jelentősége mellett az adott terület környezetéről is adnak információt, hiszen egy-egy állatfaj jelenléte a klimatikus régióhatárokkal áll összhangban.

Az állattartáson és vadászáson kívül a csontanyagban előkerült eszközök kidolgozottsága, nyersanya-

guk fajösszetétele, az állatfajok hozzáférhetősége, az eszközök típusai is összehasonításra kerülnek. A kemény állati nyersanyagból készült eszközök használati spektruma a fémművesség fejlődésére is enged következtetni, e téma körbejárása is részét képezi a munkának.

A könyv szöveges szakaszát végső összefoglaló zárja, melyben a hangsúlyos kérdések még egyszer tárgyalásra kerülnek.

Bárány Annamária

Magyar Nemzeti Múzeum

Régészeti Tár, Archaeozoológiai gyűjtemény

baranya@hnm.hu

A könyv témérdek információt sorakoztat fel, kifejezetten hasznos összefoglaló munka a késő rézkortól a középső bronzkorig tartó időszak állattartásának változásairól, nem csak a szűken vett archaeozoológia művelőinek. Nyelvezete könnyen érthető, az összefoglaló fejezetek jól közvetítik a részletes anyagismertetésből kinyerhető következtetéseket és lényegre törően irányítják az olvasó figyelmét az időszakban bekövetkező változások hangsúlyos pontjaira.

Ioan Stanciu, Malvinka Urák, Adrian Ursuțiu: O nouă așezare medievală timpurie din partea sud-vestică a României – Giarmata-”Baraj”, jud. Timiș. Alături de o examinare a locuirii medievale timpurii din Banatul românesc (secolele VII–IX/X). Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 18. Ed. Mega. Cluj-Napoca 2021. ISBN 978-606-020-288-2

A népvándorlás kori telep kutatás temető kutatással szembeni jelentős lemaradása nem csak Romániában magyarázható számos – szubjektív és objektív – okkal. A telepek feltárása – a legtöbb esetben a méretükből eredően – sokkal több energia- és anyagi ráfordítást igényel, mint a temetők kutatása, valamint az esetek többségében sokkal kevesebb látványos eredményt hoz; a településstruktúrát tartalmazó ásatásokról sokkal kevesebb objektum került elő, mint a temető ásatásokból. Ez jelentős részben megmagyarázza azt, hogy a feltárások, de főképpen a közlések miatt részesítik előnyben inkább a temetőket; igaz, az utóbbi időben történtek már jelentős elmozdulások e téren is.

Mindez vonatkoztatható a Maros romániai alsó szakaszán történő régészeti kutatásokra is, ahol az utolsó évtizedben jelentős mennyiségű, elsősorban autópálya megelőző beruházásokhoz köthető temető feltárást ezek régészeti, antropológiai és archaeozoológiai tudományos közlése követte. Ezzel szemben a Nagylak–Déva autópálya-szakaszon a temetőkkel párhuzamosan feltárt kora középkori települések tudományos közlései váratnak magukra.

Üdítő kivételt képez a 7–9/10. századra keltezhető temesgyarmati teleprészlet (román neve: *Giarmata*, németül *Jahrmarkt*). A Stanciu Ioan, Urák Malvinka és Ursuțiu Adrian szerzők által közölt teleprészlet éppen e

kutatási kontextus miatt kiemelt jelentőséggel bír, még ha az ásatás jellegéből fakadóan az nem is ad teljes képet egy településről. Annál is inkább, mivel a régióban az általunk korábban összegyűjtött bánági temetők, de elsősorban telepek közül mindössze néhányat közöltek (egyes esetekben gyengébb minőségben) szakszerűen (mindössze Padé, Bégaszuszány, Felsőlupkó, Temesremete, Temesújnép, Újszentes, illetve Zsábár 6–9. századi jól vagy kevésbé jól feldolgozott teleprészleteit említhetjük).

A tárgyalt monográfia négy fejezetre tagolódik, amelyek regionális és mikroregionális méretben végzett elemzés irányából közelítenek a településstruktúrákon át a legkisebb egységek, az anyagi kultúra elemei felé. Mindezt kiegészíti négy melléklet (*Anexe*), az angol nyelvű rezümé, bibliográfia, valamint a rajzos és fotós táblák.

Az I. fejezetben a nagyobb régióról, a 28522 km² összterületű Bánágról kaphat információt az olvasó, amely a Bánági hegyvidék/Kelet-Bánág előregiójának, a Lippai-dombvidék és a Számos-dombvidék közé ékelődő Temesgyarmat mikrorégiójának elemzésével folytatódik, illetve amelyet a jelenlegi település adminisztrációs körzetéhez tartozó területről ismert régészeti lelőhelyek statisztikai vizsgálata követ (a 7–9/10. századra mindössze két lelőhelyet regisztrálhatunk!).

A kötet II. fejezete a Temesgyarmat 1. sz. lelőhelyen, az ÉNy–DK irányú 48+120 – 48+250 közötti (65 méter széles) szakaszon feltárt 47 régészeti objektum közül a kilenc kora középkori lakóházat és két gödröt vizsgálja (leletnélkülisége miatt kérdéses egy másik lakóház e korszakra való keltezése). A K–Ny irányú lelőhely kiterjedését körülbelül 15 hektárra tették, a feltárt 9750 m² ennek mintegy 6,5%-a, vagyis ásatás hiányában nincsen teljes adatunk a kora középkori település kiterjedéséről. Az ásatás térképe alapján a kora középkori település egy K–Ny irányú, elnyúló, viszonylag keskeny sávban képzelhető el. Mindössze két esetben történt, hogy egy-egy kora középkori objektum vág egy harmadikat, míg a többi esetben a korábbi korszakok objektumait bolygatták meg a kora középkorban. A 12, időrendileg besorolhatatlan gödör közül egyesek tartozhattak még a kora középkori településhez. A lelőhelyet kutató régészek felhívják a figyelmet a lakóházak hasonló relatív mélységére, felületük – mindössze egy esetben 7 m² alatti, öt közülük 10 m² körüli. Relatív korreláció figyelhető meg a lakóházak mérete és mélysége között, mindezt kiválóan szemlélteti a Fig. 9. A többnyire négyzet alakú, ÉK–DNy irányú tájolású konyhók nagyjából kör alakú, tapasztott és 0,08–0,24 m² méretű (Fig. 15) tűzhelyei mindegyik esetben az épületek ÉK, É-i, illetve K-i részében dokumentálhatóak. Jó a szerzőknek a tűzhelyek kőállagának eredetéről tett megfigyelése. A kövek valószínűleg a lelőhelytől keleti irányban, mintegy 15 kilométerre található Lippai-dombvidék magasabb területeiről származnak (43. jegyzet és a Fig. 16).

Ezen adatok alapján a szerzők kisebb méretű településre gyanakszanak, amelyet az utóbbi időben teljes vagy majdnem teljesen feltárt település analógiákkal vélnek alátámasztani, amely elfogadható érvelés (például Zilah/Zaláu-Mihai Viteazul sугárút, 6–7. századi, majdnem teljesen feltárt, 1,2 ha méretű településen 30 épületkonstrukciót dokumentáltak; Porc/Port 8–9. századi településen, amelyet hasonlóképpen majdnem teljes mértékben feltártak, mindössze kilenc lakóházat sikerült azonosítani). Mindezt a nyugati-szláv területeken rekonstruált demográfiai jellegekkel és mutatókkal is alátámasztották.

A III. fejezet a 11 lakóházban feltárt tárgyi anyag vizsgálatát tartalmazza. A leletanyag döntően agyagedény-töredékekből állt, amelynek változatos formájú „lassúkorongolt” edénytöredékek képezik 92%-át, amely mellett mindössze hét darab (1%) gyorskorongolt és kézzel készített kerámia került elő (ld. Fig. 17). A formai vizsgálatot a díszítések elemzé-

se követi, az egyszerű díszítésektől a fésűs mintáig, ez utóbbi a 7/8–9. századi kerámia fő jellegzetessége. A temesgyarmati kerámiatöredékek majdnem mindegyik esetben díszítettek.

Az anyagi kultúra egy másik széles körben elterjedt eleme a három lakóházból öt példányban előkerült, díszített, bikónikus orsógomb, amely a szövés-fonás bizonyítéka. Őrlésre utaló tárgy talán az itt feltárt őskori telepről származó, és a kora középkorban újrahaznosított őrlőkő. Az egyik lakóházból egy bronz pántgyűrű került elő. A kora középkori kultúrréteghez tartozik (egy Kr. e. 4–3. századi gödörház betöltése fölött került elő) egy négyzet alakú bronz mérlegsúly, ehhez a településhez való tartozása azonban igencsak kérdéses.

A IV., utolsó fejezet a kötetben tárgyalt észrevételek összegzését tartalmazza. A Temesgyarmat mellett feltárt teleprészlet egy többmagú település részlete lehetett, azonban valódi paraszti háztartások meglétére mint a közösségi szerveződés alapvető társadalmi-gazdasági egységére nem lehet következtetni, régészeti szempontból ez kimutathatatlan. A kevés és gyakorlatilag csak edénytöredékekből álló leletanyag azt jelzi, hogy a közösség elköltözése békés úton történt, agresszióra semmi sem utal. Ez arra mutathat, hogy egy közösség néhány év alatt (pl. földek kimerülése) tovább költözhetett, így alig egy generáció alatt egy mikorégióban több települést hozhatott létre.

A település keltezését nagyon óvatosan – a kerámia alapján – a 8. század második felére – 9. századra helyezik, amit – a temetők esetében észlelt nagyfokú kronológiai bizonytalanság miatt is – kissé túl mérésnek értékelünk. A településrészlet belső kronológiájára a 48A–49–50. lakóház közötti szuperpozíció utal, azonban nem zárható ki, hogy ez a szuperpozíció egy idetelepedett másik, későbbi mikroközösség nyoma, vagyis e környéken néhány évtizeden belül akár több közösség is megfordulhatott.

A bánsági késő avar kori településterület szempontjából lényeges e korszak temetőinek elhelyezkedése. Ezeknek legkeletibb elterjedése a Csörsz-árok vonala. Ezt a jelenséget a szerzők nem vették tekintetbe, pedig legfontosabb konklúzióik alátámasztására e megfigyelések hasznosíthatóak lettek volna. Temesgyarmat települése a Csörsz-árok vonalától keletebbre esik, vagyis a temetők által egyértelműen azonosítható késő avar kori településterületen kívül fekszik. Akárcsak az Erdélyi-medence keleti térségében (pontosabban Baráthelytől keletre), a Kelet-Bánság régiójából is jelentős szám-

ban ismerünk feltárt kora középkori településeket, ugyanakkor e területen egyetlen, 7–10. századi temetőt sem azonosítottak, míg az Árpád korból templom körüli temetők egész sorozatát ismerjük a Bánsági hegyvidékről.

A szerzők viszont – egyetlen temetőlelet nélkül, ami véleményünk szerint módszertani hiba – az avar hatalmi struktúra által kolonizált szláv népesítést gyanítanak. Ha ez a feltételezés meg is állja a helyét a Kaganátus északkeleti részében (Szilágyság és Kis-Szamos térsége), a Kelet-Bánság területéről teljes mértékben hiányoznak a hamvasztásos temetők („Medgyes-csoport”, „Szilágynagyfalusi-Szamosfalvi csoport”). Eközben valószínűtlen, hogy mindezt a kutatási helyzet számlájára írhatnánk, ugyanis a fentebb említett területek sincsenek jobban kutatva, mint a Bánság e része!

Mindezt a szerzők sem gondolták egyetlen lehetséges alternatívának, mivel hangsúlyozzák az etnikai azonosítások nehéz voltát a régészetben. Ha az Avar Kaganátus relatív területi kiterjedését vizsgáljuk, az általunk még 2016-ban javasolt „tampon-régió” és egy feltételezett bánsági szláv településterület nem hogy nem zárja ki, hanem éppen – egyetlen hatalmi-politikai struktúra keretében – inkább kiegészítik egymást. A probléma e régióban (is) a temetők hiánya marad: *egy összefüggő településterület csakis temetőkkel azonosítható*, hacsak a halottakat el nem

égették, megmaradt részeit szét nem szórták vagy éppen vízbe nem dobálták, aminek nem maradt régészeti nyoma.

Néhány utolsó észrevételünk a mellékletekkel kapcsolatban maradt. Egyes esetekben a kötet szerzői a régészeti lelőhelyek szakirodalmából vették át az eredeti és hibás adatokat. Így Pusztavizezd VI. tumulust valójában Kisléghi Nagy Gyula ásta 1895-ben, és az a 6–7. századra keltezhető (Szentpéteri nyomán a 8. századba keltezték a szerzők), illetve 2010-ben magyarul és 2015-ben román nyelven a Kisléghi-féle archaeológiai naplóban lett közölve. Egyes esetekben a szerzők hibáján kívül kerültek hibák a szakirodalomba (pl. Temesremetén nem tártak fel temetőt, egyetlen edény alapján elsiegett volna ilyenmire következtetni). Ugyanakkor más esetben szórványleleteket minősítettek sírnak (pl. Temeskenéz), amely – más adat híján – ugyancsak megkérdőjelezhető.

Kisebb hibái ellenére a háromszerzős mű lényeges és fontos pont a Bánság kora középkori régészeti fejlődésében, ugyanis mindeddig e területről ilyen módszerességgel és alaposággal nem közöltek nagyobb méretű telepásatást. Csak remélni tudjuk, hogy mindez csak a kezdet, hiszen olyan lelőhelyek közzlése, mint pl. a nemrég feltárt Kisteremia 6–7. századi telepe új adatokkal világíthat rá e „lelőhelytelenségben” szenvedő korszakra.

Gáll Erwin

Román Tudományos Akadémia,

Vasile Párvan Régészeti Intézet, Bukarest

erwin.gall@iabvp.ro

